

SPIŠSKÝ HRAD

Zuzana DEMČÁKOVÁ

Abstract: *Spiš Castle.* The ruins of Spiš Castle form a significant dominant feature of the surrounding area and the whole of Spiš. Although it is a ruin, the castle walls attract visitors from near and far away countries. The interesting and rich history of the castle and the fates of its owners arouse the interest of both laymen and the general professional public. In 1993, was the National Cultural Monument - Spiš Castle, together with its surroundings, inscribed into the UNESCO World Cultural and Natural Heritage List. In this way, this magnificent stone acropolis has been given historical, architectural and cultural significance of world character. Important families, aristocratic and royal, chose it as their seat, which to a large extent created and changed the character of the time in which they lived, and not once the appearance of Spiš Castle.

Key words: Castle. Spiš. Middle Ages. Arpads. Thurzo family. Zápolya family. Čáky family. Aristocratic residence. Committee. County.

Mohutná ruina, týčiaca sa veky nad svojím okolím. Pýcha Spiša a pamiatka zapísaná v Zozname svetového kultúrneho dedičstva UNESCO. Genius loci. Spišský hrad. Aká je história tejto, azda najznámejšej ruiny na Slovensku?

Spišský hrad píše svoju históriu naprieč celými ľudskými generáciami. Kopec, na ktorom stojí, vďaka výhodnej polohe neunikol záujmu už pradávnych obyvateľov. V rôznych obdobiach praveku bola táto prírodná dominanta, s rozhľadom do širokého okolia, opätovne vyhľadávaná a osídľovaná. Najstarší obyvatelia hradného kopca, ľud tzv. bukovohorskej kultúry, pochádzal z dôb mladšej doby kamennej – neolitu (5500 – 4000 pred Kr.). Vyznačoval sa bohatou, precízne vypracovanou dekoráciou keramiky.¹ Tento ľud si svoje sídliská zakladal na miernych návršiach alebo terasách, obyčajne blízko vodných tokov, ale aj na vyvýšeninách, akým bol priestor hradného kopca. Vznik sídlisk v povodí Torysy a Hornádu súvisel pravdepodobne s obchodnou cestou, ktorá viedla až do Poľska. Tu zohrávala dôležitú úlohu ťažba obsidiánu, tzv. sopečného skla, ktorého zdrojmi oplývala oblasť Zemplína. Tento vyhľadávaný a cenný výmenný artikel sa vďaka obchodu dostával aj do stovky kilometrov vzdialených končín. Obsidiánové artefakty sú zastúpené aj medzi nálezmi z hradného kopca. Ich pôvod sa však môže viazať k rôznym obdobiam praveku.² Okrem obsidiánu sa tento ľud vyznačoval aj vysokou znalosťou výroby keramiky,

-
- 1 FIALA, A. – LUKÁČ, G. – VALLAŠEK, A. Hradný kopec v predhistorickom období. In CHALUPECKÝ, Ivan. (ed.) *Spišský hrad*. Martin : Neografia, 1988, s. 17.
  - 2 STEJSKAL, M. Hradný vrch a okolie v dávnej minulosti. In NOVOTNÁ, M. (ed.) *Spišský hrad*. Levoča : SNM – Spišské múzeum v Levoči, 2015, s. 41.

Spišský hrad

čo svedčí o zručnosti a ume hrnčiarov bukovohorskej kultúry. Tenkostenné nádoby bohato zdobili jemne rytou výzdobou, ktorú farebne zvýrazňovali inkrustáciou.³

Neskôr hradné bralo obsadili nositelia tzv. bodrogkeresztúrskej kultúry. Toto obdobie bolo spájané s ťažbou a spracovaním medi. Pôvodne sa bodrogkeresztúrska kultúra sústredila v priestore dnešného severovýchodného Maďarska, na území Slovenska zasiahla do Košickej kotliny a Východoslovenskej nížiny. Nálezy tejto kultúry na hradnom kopci sú doposiaľ jediné v rámci celého územia Spiša.⁴

V neskoršej fáze eneolitu sa vyskytol na Spiši aj ľud tzv. bádenskej kultúry. Artefakty z tohto obdobia naznačujú intenzívne osídlenie hradnej akropoly a príľahle

3 STEJSKAL, M. Hradný vrch a okolie v dávnej minulosti. In NOVOTNÁ, M. (ed.) *Spišský hrad*. Levoča : SNM – Spišské múzeum v Levoči, 2015, s. 42.

4 STEJSKAL, M. Hradný vrch a okolie v dávnej minulosti. In NOVOTNÁ, M. (ed.) *Spišský hrad*. Levoča : SNM – Spišské múzeum v Levoči, 2015, s. 43.

Spišský hrad v zime

Okrem obytných a hospodárskych objektov na hradnom kopci postavil aj kultúrovú stavbu a sieť komunikácií s kamennou úpravou. Táto kultúra zaznamenala svoje progresívne obdobie v laténskej fáze, charakteristickej razbou mincí, produkciou kvalitnej keramiky a šperkov. V rímskej fáze sa ale tento sľubný rozvoj zastavil a ukončilo sa tak včasnodedinné obdobie osídľovania hradného kopca. Ten ostal opustený prinajmenšom do 11. storočia.

Kráľovský hrad

Svoju „kráľovskú históriu“ začal písať Spiš oveľa skôr, ako sa začalo so stavbou hradných múrov. Po rozpade Veľkomoravskej ríše sa územie Slovenska stalo postupne súčasťou novovznikajúceho uhorského štátu. Budovanie jeho hospodársko-spoločenskej organizácie vychádzalo z využitia dovtedajšieho stavu hradskej sústavy vybudovanej v období Veľkej Moravy. Geopolitická poloha definuje Spiš ako územie na hraniciach s Poľskom, kde bezprostredným susedom Spiša, z poľskej strany, sú historické regióny Sandecko a Sandomiersko. Vo včasnom a rozvinutom stredoveku zvyšovala význam Spiša aj relatívne neveliká vzdialenosť Kyjevskej Rusi, hlavne jej najzápadnejšej časti Haličsko-volynského kniežatstva. Preto si Spiš ako pohraničná

prírodnej lokality, s dnešným názvom Dreveník, práve týmto ľudom.

Nasledujúci vývoj v strednej a mladšej dobe bronzovej je spojený s pilinskou kultúrou, ktorej prosperita sa zakladala na rozvinutej kovovýrobe. Príznačné sú dva poklady bronzových predmetov z Dreveníka, ktoré boli nájdené ešte v medzivojnovom období. Prvý z nich, v súčasnosti uložený vo Východoslovenskom múzeu v Košiciach, obsahoval ihlice, lievikovité a srdcovité závesky. Druhý, objavený v roku 1932, tvorilo až 221 rôznych, zväčša bronzových predmetov, ako šperky, ozdoby a pracovné nástroje.⁵

Najrozsiahlejšie praveké osídlenie spadá do obdobia od 1. storočia pred Kristom, do 2. storočia po Kristovi, keď tu vybudoval svoje hradisko ľud púchovskej kultúry, do určitej miery ovplyvnenej Keltami, pravdepodobne kmeňom Kotínov.

5 STEJSKAL, M. Hradný vrch a okolie v dávnej minulosti. In NOVOTNÁ, M. (ed.) *Spišský hrad*. Levoča : SNM – Spišské múzeum v Levoči, 2015, s. 45.

oblasť vyžadovala pozornosť všetkých stredovekých panovníckych rodov a geopolitických celkov.⁶

V priebehu 10. – 12. storočia vznikli postupne na starších slovanských hradiskách alebo v ich blízkosti nové opevnené sídliská s funkciou politických, administratívnych a často i cirkevných centier. Podobne, ako to bolo aj inde, aj tu sa začala presadzovať ústredná moc reprezentovaná dynastiami, v uhorskom kráľovstve Arpádovcami.

V ranných počiatkoch Uhorského kráľovstva bola výstavba hradov výlučne kráľovskou doménou. Najmä po tatárskom vpáde boli do ich prestavby a výstavby zaangažovaní aj šľachtici, no pod dozorom kráľa.⁷ Rozsiahle kráľovské majetky bolo treba kontrolovať a dohliadať na proces organizácie obyvateľstva. To vyústilo do vzniku kráľovských komitátov, pričom tu na Spiši došlo k tomuto procesu koncom 12. storočia, vznikom Spišského komitátu (*Comitatus Scepusiensis*).⁸ V priebehu 11. a 12. storočia začali viacerí Arpádovci s expanziou do oblastí haličsko-volyňského kniežatstva. Ich angažovanosť v kyjevsko-ruskej alebo haličsko-vladimírskkej politike a zároveň výborná geografická poloha Spiša nepriamo spôsobila nárast významu tejto spišskej oblasti. Získanie haličsko-vladimírského údelu sa postupne stalo pre uhorských kráľov jedným zo strategických cieľov vlády. Práve na Spiši sa organizátorom politiky kráľovského dvora stali mladší členovia panovníckej rodiny, ktorí tu skutočne pobývali. Je len samozrejmé, že sa to nemohlo obísť bez vybudovania vnútornej štruktúry Spiša. Tá zahŕňala budovanie Spišského hradu, Spišského prepošstva, čoby stabilnej cirkevnej inštitúcie, zvyšovanie počtu obyvateľov prostredníctvom vnútornej alebo vonkajšej kolonizácie a v neposlednom rade, praktické rozdeľovanie kráľovskej zeme ľuďom verným panovníkovi – hradným jobagiómom⁹ a kráľovským servientom.¹⁰

Najstaršia zachovaná priama písomná zmienka o Spišskom hrade, kde sa zároveň priamo uvádza aj názov Spiš, je listina z roku 1249, pričom najstaršia písomná

-
- 6 HOMZA, M. Spišský hrad a Spišské prepošstvo, dve centrá včasnostredovekého Spiša. In NOVOTNÁ, M. (ed.) *Terra Scepusiensis – Terra Christiana 1209 – 2009. Spišský hrad, Spišská Kapitula, dve centrá v dejinách Spiša*. Levoča : SNM – Spišské múzeum v Levoči, 2009, s. 9.
  - 7 FIALA, A. – LUKÁČ, G. – VALLAŠEK, A. Hradný kopec v predhistorickom období. In CHALUPECKÝ, I. (ed.) *Spišský hrad*. Martin : Neografia, 1988, s. 29.
  - 8 ŽUDEL, J. *Stolice na Slovensku*. Bratislava : Obzor, 1984, s. 11.
  - 9 HRADNÝ JOBAGIÓN, z lat. *homagium* (sľub vernosti) – druh slobodných osôb v 13. storočí, ktoré boli vo vazalskom pomere ku kráľovskému hradu, hradní rytieri. Ich majetky sa nachádzali v bezprostrednom okolí hradov, na kráľovskej pôde. Jobagióni tvorili vojenské posádky kráľovských hradov. Vykonávali strážnu a vojenskú službu, ale aj technické a zásobovacie práce pre hrad. Týmto termínom sa neskôr označovali aj nižšie vrstvy vznikajúcej šľachty a v novoveku dokonca aj poddaní. Preto je nutné rozlišovať obdobie, keď je daný termín použitý, rovnako aj komu daný jobagión podliehal. Teda či išlo o kráľovského jobagióna, hradného jobagióna, jobagióna zemepána, či jobagióna cirkevného hodnostára.
  - 10 KRÁĽOVSKÝ SERVIENT, z lat. *servire* (slúžiť) – druh slobodných osôb v 13. storočí, ktoré podliehali iba kráľovi a boli vyňatí z právomoci župana. Za pôdu, ktorú dostali od kráľa, boli viazaní službou v kráľovskom vojsku.

Spišský hrad

zmienka o Spiši vôbec pochádza z roku 1209. Táto druhá spomenutá zmienka je na prvý pohľad suchá a nezaujímavá. Podľa nej bamberský biskup Ekbert¹¹ r. 1209 s dovolením kráľa predal svoje pozemky na západnom Spiši, medzi „snežnými horami“ a riekou Poprad, spišskému prepoštovi Adolfovi a jeho sestre. Podľa tejto listiny bolo toto územie, ležiace v okolí dnešnej Veľkej Lomnice, vyňaté z právomoci Spiša, čo znamená, že predtým patrilo k župe a jej stredisku - Spišskému hradu. Bola tu aj dedina Žakovce, takže územie nebolo celkom pusté a neobývané. Okrem toho, listina nepriamo poukazuje na existenciu hradu a Spišského prepošstva.¹² Toto darované územie patrilo do právomoci spišského župana, kráľovho človeka – komesa,¹³ ktorý stál na čele spišského komitátu. Ten tvoril aj hospodárske zázemie pre samotný hrad. Spišský hrad zostával v rukách kráľa a v mnohých prípadoch zastával funkciu kráľovskej rezidencie. Uhorský kráľ a jeho rodina totiž nemali stále sídlo, ale pohybovali sa so svojím dvorom po rôznych oblastiach krajiny. Z tohto dôvodu bol na čele komitátu a kráľovského Spišského hra-

-
- 11 Ekbert aj Adolf patrili do početného sprievodu Gertrúdy z Merána, prvej manželky uhorského kráľa Ondreja II., Ekbert bol navyše aj jej bratom.
 12 MENCLOVÁ, D. *Spišský hrad*. Bratislava : Polygrafické závody, 1957, s. 5.
 13 KOMES, z lat. *comes* (spoločník, v prípade Spišského hradu, spoločník kráľa), stredoveké pomenovanie titulu úradníka na čele územnosprávnej jednotky, ktorá patrila kráľovi. V prípade Spiša išlo o Spišský komitát (*Comitatus Scepusiensis*).

du župan, kráľov zástupca. Riadil agendu, vyberal dane, súdil menšie delikty a i. Prvým, po mene známym spišským županom, bol Dionýz, syn Ampoda, palatín¹⁴ a hlavný kráľovský taverník,¹⁵ ktorý sa spomína v listine kráľa Ondreja II. z roku 1216.¹⁶ Samotný Spišský hrad a jeho fungovanie mal na starosti castellanus, teda hradný kastelán, či inak kapitán. Predpokladá sa, že v rôznych obdobiach túto funkciu mohol zastávať podžupan, alebo samotný župan, prípadne tretia osoba. Akú mal Spišský hrad v tomto období podobu?

Na túto otázku vo veľkej miere odpovedajú výsledky archeologického výskumu, podľa ktorého bola v 12. storočí na hradnom vrchu postavená mohutná kruhová veža – donžon.¹⁷ Na jeho výstavbu zvolili najvyššie miesto v priestore hradnej akropoly, ktorou prechádzala prirodzená tektonická puklina. Tá bola ešte rozšírená, čím vznikol nepravidelný priestor využívaný ako suterén. Bolo to doslova monumentálne dielo, dosahujúce pri základni priemer 22,5 metra. Obvodové múry so šírkou 3,8 – 3,9 m mali špecifickú skladbu. Čelné plochy múrov boli vystavané z rozmerných travertínových blokov dosahujúcich dĺžku až 115 cm a výšku 50 cm. Vnútro vyplňovali menšie kamene viazané pevným maltovým spojivom.¹⁸ Okrúhly stredový pilier s priemerom 3,4 m niesol podľa predpokladov lúčovito usporiadané stropné trámy jednotlivých podlaží. Veľká obytná veža v krátkom časovom horizonte zanikla, čo spoľahlivo ohraničuje výstavba dodnes stojacej veže – bergfrítu.¹⁹

Medzi ďalšie stavby, ktoré radíme do tohto obdobia, patrí aj obdĺžniková cisterna, vytesaná v skalnom podloží, juhovýchodne od veže. Cisterny, v ktorých sa zachytávala dažďová voda, sa na Spišskom hrade používali ako zásobárne vody takmer počas celých jeho dejín. Hradné bralo je tvorené travertínovým podloží, popretkávaným jaskynným systémom a množstvom trhlín a dutín, čo prakticky znemožňovalo vykopať funkčnú studňu, preto vodu potrebnú pre život zabezpečovali práve cisterny.

V rokoch 1221 až 1241 bol Spišský hrad v rukách Kolomana Haličského, mladšieho brata neskoršieho uhorského kráľa Bela IV. a mladšieho syna kráľa Ondreja II. Ten vynakladal veľké úsilie na to, aby k Uhorskému kráľovstvu pripojil haličské kniežatstvo. Na podporu svojich záujmov zasnúbil svojho 6-ročného syna Kolo-

-
- 14 PALATÍN, z lat. palatinus (kráľovský) – najvyšší krajinský hodnostár, od 13. storočia zástupca kráľa na zasadnutiach šľachty, na druhej strane zástupca šľachty.
  - 15 TAVERNÍK, zo staroslov. *Tovor* (truhlica) – titul, ktorý má korene ešte v období Veľkej Moravy. V stredovekom Uhorsku dvorský hodnostár, ktorý mal na starosti hospodársku správu kráľovského dvora. Najvyšší krajinský hodnostár. Význam tohto titulu a funkcie upadá po roku 1526.
  - 16 OLEJNÍK, V. – JÁNOVSKÁ, M. – STEJSKAL, M. *Spišský hrad ako kráľovské sídlo*. In NOVOTNÁ, M. (ed.) *Spišský hrad*. Levoča : SNM – Spišské múzeum v Levoči, 2015, s. 60.
  - 17 DONŽON, zo starofranc. *donjon*, *dongon* (hradná pevnosť) – mohutná vežovitá stavba – väčšinou hranatého pôdorysu, ktorá plnila obytnú aj obrannú funkciu. Donžon na Spišskom hrade z 12. stor. mal, podobne ako niekoľko ďalších výnimiek, kruhový pôdorys.
  - 18 FIALA, A. – LUKÁČ, G. – VALLAŠEK, A. Hradný kopec v predhistorickom období. In CHALUPECKÝ, I. (ed.) : *Spišský hrad*. Martin : Neografia, 1988, s. 30.
  - 19 BERGFRIET, z nem. Bergfried (hlavná hradná veža). Hlavná veža hradu, ktorá slúžila jednak ako rozhľadňa, sklad, no predovšetkým ako posledné útočisko obrancov hradu. Oproti *donjonu* nemal *bergfrít* obytnú funkciu.

mana s 3-ročnou dcérou ladomerského kniežata Salomeou. Tento diplomatický ťah stroskotal. Po zdrvivúcej porážke roku 1219 a následnom väznení musel Koloman Halič opustiť, no ako náhradu, pravdepodobne ako údelné kniežatstvo, mu bol daný Spiš.²⁰

Pod jeho vedením prebiehal nevídaný rozvoj celej oblasti. Ten sa prejavil aj na Spišskom hrade, najmä na jeho veľkolepej prestavbe. Prvou známou stavebnou aktivitou na hradnej akropole bolo opevnenie. Kopírovalo obvod travertínovej plošiny akropoly. Veľké travertínové bloky využívané pri jeho výstavbe tvorili líca múru, medzi ne boli uložené menšie a spolu zaliate veľmi pevnou vápennou maltou. Spolu s opevnením na hrade vznikali aj drobné obytné, hospodárske a prevádzkové budovy. Kolomanovým pričinením vznikla na hradnom kopci pamiatka, ktorá sa dnes radí k jedným z najväčších pokladov Slovenska. Je to románsky obytný palác, postavený na najchránenejšom mieste hradného kopca. Stavba tohto paláca nie je ojedinelá. Podobné vznikli v Norimbergu, Bambergu, Klosterneuburgu alebo Wartburgu, kde žila Kolomanova sestra Alžbeta Durínska. Palác bol postavený ako trojpodlažný, so zaatikovou strechou. Vstup do prvých dvoch podlaží bol z nádvorja na južnej strane. Druhé nadzemné podlažie, presvetlené združenými oknami, malo reprezentatívnu funkciu. Z tretieho podlažia sa vystupovalo na východnej a západnej strane, cez kamenné oblúkové ostenie, do exteriéru na drevenú ochodzu. Tá mala aj obrannú funkciu, keďže lemovala obvod paláca práve na miestach, ktoré už neboli chránené hradbou. Z vnútorného členenia sa zachovalo iba nepatrné torzo, ako kamenné konzoly, ktoré niesli stropnú konštrukciu, prevet a komínové teleso, ktoré svedčí o vykurovaní pomocou veľkého kozuba.

Približne do polovice 13. storočia možno zaradiť aj ďalšiu stavbu, realizovanú na najvyšších miestach hradnej akropoly. Ide o vežu, tzv. bergfrít. Bola postavená na základoch prvého zrúteného donžonu. Bergfrít nedosahuje jeho pôvodné rozmery, ani nenapĺňa jeho pôvodnú funkciu. Bola to veža obranná, čo potvrdzujú viaceré obranné prvky ako lukovištná strieľňa, úzke vnútorné schodisko, vstup z druhého poschodia a i. Postavili ju doprostred hradného nádvorja, medzi vstupnú bránu a obytný palác, aby k nej bolo zo všetkých strán rovnako ďaleko. Bola teda akýmsi útočiskom, v prípade, ak bola hradná obrana prelomená, hradby a brány dobyté.

Spišský hrad a Tatári

Rok 1241 bol ťažkým rokom pre Uhorské kráľovstvo. Do krajiny vpadli Mongoli, pričom kmeňu Tatárov historické správy pripísali na vrub celú inváziu, preto sa všeobecne zaužíval názov tatársky vpád. Po porážke kráľovských vojsk v bitke pri rieke Slanej sa začal naplňovať ten najhorší katastrofický scenár. Kráľ Belo IV. sa len zázrakom zachránil útekem, výkvet uhorskej armády bol zdecimovaný alebo pobitý a padol aj Koloman Haličský, kráľov brat, vtedy už chorvátsko-slavónsky kráľ a pán Spiša.

Mongoli pustošili krajinu. Po ich odchode v roku 1242 nechal kráľ zrevidovať pozemkovú držbu. K tejto udalosti sa viaže aj kráľovská listina z 19. septembra 1249, ktorá je zároveň najstaršou priamou písomnou zmienkou o Spišskom hrade. Belo IV.

20 MENCLOVÁ, D. *Spišský hrad*. Bratislava : Polygrafické závody, 1957, s. 22.

Spišský hrad

ňou obnovuje donáciu svojho otca Ondreja II. stratenú počas mongolského vpádu, na územie, resp. obec Jablonov, pre Kostol sv. Martina na Spiši. Súčasne dáva spišskému prepošтови Matejovi povolenie na stavbu paláca a veže na Spišskom hrade.²¹ Aj keď to, či sa Mongoli dostali na územie Spiša je aj v dnešných časoch predmetom polemík viacerých historikov, táto listina dokazuje reálnu hrozbu vpádu nájazdníkov pre Spišiakov. Strata dôležitých listín, akou donácia nepochybne je, je predstaviteľná len za najhorších možných podmienok, akými je pre archív urýchlenná evakuácia, útek alebo ponechanie listín svojmu osudu.

Po odchode Mongolov bola krajina zdevastovaná. Medzi tými, ktorí inváziu prežili, vypukol hladomor a okrem toho sa medzi nimi neustále šíril strach z jej opakovania. Kráľ sa snažil všemožnými prostriedkami postaviť spustnutú krajinu na nohy. Jeho politika podporovala výstavbu a opravu hradov, ktoré by zvýšili obranyschopnosť krajiny. V tejto súvislosti Belo IV. na miesto svojho zosnulého brata Kolomana nedosadil nikoho z rodu Arpádovcov. Mal tu však iných spoľahlivých ľudí, k akým pravdepodobne patril spišský prepošťa Matej. A už spomínanou listinou mu kráľ udelil povolenie na stavbu veže a paláca na Spišskom hrade, ktoré mali slúžiť na posilnenie jeho obrany a na úžitok Kostola sv. Martina. Vežu a palác mal

21 OLEJNÍK, V. – JÁNOVSKÁ, M. – STEJSKAL, M. Spišský hrad ako kráľovské sídlo. In NOVOTNÁ, M.(Ed.) *Spišský hrad*. Levoča : SNM – Spišské múzeum v Levoči, 2015, s. 68.

Spišský hrad

tzv. Fiochovej a severnej obrannej veže. Obe situovali na dnešnom dolnom nádvorí. Tie spolu s opevnením vytvorili akési opevnené refúgium, teda útočisko alebo pevnosť. Vznik tohto nádvorja bol v starších interpretáciách spájaný s pobytom Jána Jiskru z Brandýsa na Spišskom hrade v 15. storočí. To viedlo k teórii o rozširovaní hradu formou postupného budovania jednotlivých nádvorí v smere od hradného jadra k spodnému nádvoriu. Dôkazy o existencii refúgia túto teóriu vyvracajú a vedú k záveru, že Spišský hrad už v 13. storočí disponoval rozlohou, akú má dnes. A práve vďaka nej je zaradený k jedným z najväčších hradných komplexov v strednej Európe.

Šľachtické sídlo

Pôvodne kráľovský hrad daroval v roku 1464 kráľ Matej Korvín do dedičnej držby, aj s titulom comes perpetuus Terrae Scepusiensis, bratom Zápoľským. Dovtedy sa titul comes stotožňoval s funkciou župana, ktorá však nebola dedičná. Nimi sa začala písať nová tradícia, podľa ktorej sa titul spišského župana dedil. Patril pritom

mať Matej, ako aj jeho nástupcovia v úrade, v doživotnej správe, no k stavbe paláca nedošlo.²²

Prepoštova veža bola vystavaná v blízkosti hradného jadra. Dnes už nejestvuje. Ostalo po nej iba torzo. Veža slúžila zároveň ako depozit pre uschovanie archívov a chrámového pokladu zo Spišskej Kapituly v čase nebezpečenstva. K naplneniu tejto funkcie došlo počas storočí niekoľkokrát. Naposledy ešte roku 1703, v čase Rákociho povstania.²³ Na konci 13. storočia prepošt z hradu odišiel do blízkej Spišskej Kapituly. Na malom území tak pôsobili dve významné centrá územnej správy, Spišská Kapitula – cirkevného a Spišský hrad – svetského charakteru.

V 13. storočí sa v dôsledku obáv z návratu Mongolov na hrade pristúpilo k výstavbe dvoch obranných veží, južnej obytno-obrannej

22 OLEJNÍK, V. – JÁNOVSKÁ, M. – STEJSKAL, M. Spišský hrad ako kráľovské sídlo. In NOVOTNÁ, M. (ed.) *Spišský hrad*. Levoča : SNM – Spišské múzeum v Levoči, 2015, s. 70.

23 OLEJNÍK, V. – JÁNOVSKÁ, M. – STEJSKAL, M. Spišský hrad ako kráľovské sídlo. In NOVOTNÁ, M. (ed.) *Spišský hrad*. Levoča : SNM – Spišské múzeum v Levoči, 2015, s. 71.

majiteľovi Spišského hradu, ktorý už nebol majetkom kráľa, ale súkromným v rukách šľachty.

Zápoľskovci patrili k elite vtedajšieho sveta. Ich rod bol významný a bohatý. Zastávali viacero dôležitých funkcií. Imrich okrem funkcie taverníka a kapitána horného Uhorska zastával od roku 1486 funkciu uhorského palatína. Štefan na konci 15. storočia vlastnil 72 hradov a panstiev, z toho 27 hradov a 314 dedín na Slovensku. Mali dostatok financií, ktoré využili pri prestavbe Spišského hradu. Tu uskutočnili rozsiahle stavebné premeny, ktoré sa premietli do následnej architektonickej podoby sídla. Ich výsledkom bol rozsiahly palácový komplex pozdĺž západnej steny s rodovým palácom, rytierskou sálou a gotickou záhradou. K stavbám, o ktoré sa pričínili, patrí aj neskorogotická kaplnka svätej Alžbety. Táto svätica bola nepriamo spojená so Spišským hradom. Bola dcérou kráľa Ondreja II. a jeho prvej manželky Gertrúdy z Andechs – Merana a zároveň aj sestrou Kolomana Haličského, ktorý podobne ako Zápoľskovci výraznou mierou prispel k výstavbe hradu a rozvoju Spiša. Ich stavebné aktivity sa sústreďovali hlavne na horný hrad a dôležité fortifikačné úpravy.

Keď roku 1487 zomrel Imrich Zápoľský, všetky jeho majetky a tituly zdedil jeho mladší brat Štefan. Ten začal so stavbou rodovej pohrebnej kaplnky v Spišskej Kapitule. Nevedno kedy výstavba skončila, no keď Štefan roku 1499 zomrel, bol už pochovaný v nej. Štefan mal so svojou manželkou Hedvigou Tešínskou štyri deti: synov Jána a Juraja, dcéru Barboru a pravdepodobne dcéru Magdalénu, zomrelú vo veľmi mladom veku.²⁴

Vdova spravovala rodinný majetok, no jej hlavným cieľom bolo dosiahnuť korunováciu svojho najstaršieho syna Jána za uhorského kráľa, čím by bol rod Zápoľských prvý v uhorskej hierarchii. Hedviga si zvolila za svoje sídlo Trenčiansky hrad a správu Spišského hradu prenechala kastelánom a podžupanom. Tých pravidelne kontrolovala listami, z čoho vyplýva ďalšia zaujímavosť, a to časté používanie slovenčiny.

Snahy priniesť do rodu kráľovskú korunu boli korunované úspechom 29. augusta 1526, po bitke pri Moháči. Turecké vojská porazili uhorskú armádu, kráľ Ľudovít II. Jagelovský prišiel o väčšinu šľachty, duchovenstva a v neposlednom rade o vlastný život. Bitka rozpútala aj iný boj. Boj o kráľovskú korunu medzi Jánom Zápoľským a Ferdinandom Habsburským, trvajúci dlhých 11 rokov. Krajina smerovala k občianskej vojne, k roztržkám a k hlbšej destabilizácii krajiny.

Ako iné kraje, aj Spiš bol rozdelený medzi znepriatelenými stranami. Spišský hrad ako majetok lavíroval medzi oboma. Už korunovaný Ferdinand Habsburský ho za poskytnuté vysoké pôžičky formálne daroval Alexejovi Turzovi. Zápoľský, na strane druhej, ako odmenu za sprostredkované diplomatické služby, zase Hieronymovi Laskému. Neúnosná situácia pre obe znepriatelené strany sa zmiernila až podpísaním tzv. Varadínskeho mieru 24. februára 1538.²⁵ O necelé dva roky Zápoľský zomrel. Ním sa zo Spiša a zo Spišského hradu jeho rod vytratil. V roku 1551

24 KUCHARSKÁ, V. *Ducissa. Život kňažnej Hedvigy v časoch Jagelovcov*. Bratislava : Post Scriptum, 2014, s. 38.

25 MENCLOVÁ, D. *Spišský hrad*. Bratislava : Polygrafické závody, 1957, s. 123.

vdova po zosnulom Jánovi, Izabela Jagelovská, za veľké odstupné vrátila Ferdinandovi Sedmohradsko a namiesto Spiša získala pre svojho neplnoletého syna Opolské vojvodstvo v Sliezsku.²⁶ V tom čase, už od roku 1531, podľa Ferdinandovej donácie vlastnil hrad Alexej Turzo.

Spišský hrad získal nového pána. Turzovci tu prežili viac ako sto rokov. Boli to roky pokoja, mieru i turbulencií, ktoré menili nielen politickú scénu Uhorského kráľovstva, ale aj rodinné väzby vo vnútri rodu. Zmeny nastali už v roku 1543, po Alexejovej smrti. Umrel bez mužských potomkov, a tak svoje panstvo so Spišským hradom testamentom odkázal svojmu bratovi Jánovi. Jeho dcéry, na čele s krajinským sudcom Andrejom Bátorim, Alexejovým zaťom, so závermi testamentu ne-súhlasili. Vzájomné dohadovanie dedičov nepriamo vyústilo do dobrodružnej epizódy Spišského hradu. V tomto čase sa hrad pokúšal získať lúpežný rytier Šarško z Košíc. Považoval ho za ľahkú korisť, keďže v tom čase hradná posádka disponovala vojakmi o počte 100 mužov. Zároveň mal hrad dobrú polohu, odkiaľ by mohol napádať okolie. Nadviazal spojenie s niektorými členmi hradnej posádky, no tí Šarškove úmysly prezradili Jurajovi Pauschnerovi – hradnému kapitánovi. V noci 27. apríla 1543 sa Šarško spolu s 18 lupičmi dal lanami vtiahnuť do hradu. Šarško však počas výstupu pascu prekukol a začal sa brániť. Hradný vojak prerezal lano brániaceho sa kapitána lupičov a ten sa pri páde z hradieb zabil. Jeho vojaci sa na nádvorí hradu nechceli vzdať bez boja. Počas roztržky, ktorá nastala, vypukol požiar pri ktorom vybuchla veža so strelným prachom. Výbuch usmrtil aj samotného hradného kapitána Juraja Pauschnera. Bezprostredne po tejto udalosti sa aj vďaka úskoku hradu zmocnil Andrej Batori. Aj napriek jeho intervencii u kráľa a listine, ktorou sa do majetku Spišského hradu majú voviesť Alexejove dcéry, roku 1553 bol podľa vtedajších náležitostí do majetku vovedený práve Ján Turzo. Tým sa Turzovci stali definitívne majiteľmi Spišského hradu. Nimi sa začala nová etapa zvelaďovania hradu, o čom svedčí aj zaujímavá zmienka z roku 1560. Podľa nej Stanislav Turzo dal vystavať akési kanály, ktoré mali privádzať vodu na hrad. Mandátom, z 26. apríla 1560, mu cisár Ferdinand nariadil, aby ich stavbu ukončil a pozemky, ktoré protiprávne pod Spišským hradom zaujal, vrátil. Stanislav teda problém s vodou, ktorý mal hrad od začiatku svojej existencie, nevyriešil. Turzovci ale hrad zmodernizovali, okrem iného prestavali západné palácové časti, začali s výstavbou nových východných a prebúrali novú bránu, ktorá viedla smerom na horný hrad.

Nové storočie so sebou prinieslo nové politické boje, vo víre ktorých sa ocitol aj Spišský hrad. V nových časoch získal aj nových majiteľov, nový významný rod – Čákiovcov. Kým sa však Štefan Čáki stal právoplatným pánom Spiša, podobne ako Turzovci, zaplietol sa do víru bojov o dedičstvo po zosnulom Michalovi Turzovi, poslednom vlastníkovi Spišského hradu tohto mena. Michal zomrel v roku 1636 bez mužského potomka, preto testamentom svoje majetky odkázal Štefanovi Čáki-mu, ktorý vďaka manželke mal k dedeniu najbližšie. Jeho manželka, Eva Forgáčová, bola vnučkou Alexeja Turzu a Barbory Zrínskej. Podľa uhorského práva na to, aby bol testament právoplatný, musel s jeho obsahom súhlasiť panovník. To sa v tomto prípade nestalo. Aj napriek tomu po Michalovej smrti Štefan Čáki hrad prevzal,

26 MENCLOVÁ, D. *Spišský hrad*. Bratislava : Polygrafické závody, 1957, s. 123.

Spišský hrad

neskôr mu bol násilne odňatý a až 25. marca 1639 bol do jeho vlastníctva Spišskou Kapitulou definitívne vovedený. Čáki sa však musel zaviazat, že do kráľovskej pokladnice zaplatí 85 000 zlatých, tak isto sa zaviazal prijať na hrad v prípade potreby cisársku posádku.

Po počiatkových peripetiách s dedičstvom začal na hrade s aktívnou stavebnou činnosťou. Prestaval ho podľa svojich potrieb a vtedajšieho vkusu. Tak sa zo Spišského hradu stalo renesančno-barokové opevnené rodové sídlo. Najväčšie stavebné úpravy sa týkali najmä východných palácov, no dostalo sa aj na kvetinovú záhradu, ktorú dal vybudovať pre svoju manželku. Záhrada obdĺžnikového tvaru sa nachádzala priamo v priestore horného hradu. Aby plnila svoju funkciu, na jej plochu navozili výraznú vrstvu čiernej humusovitej zeminy. Okrem toho jej súčasťou boli zavodňovacie kanály, vystavané z pieskovcových platní.²⁷ K ďalším zaujímavým stavebným počinom tohto obdobia bola výstavba dielne na výrobu fajok.

Satis Ruinosa

Po smrti Štefana Čákiho, v januári 1662, došlo k rozdeleniu hradu podľa závetu. Dedičmi majetku sa stala Štefanova vdova Kristína a jeho traja synovia. Bratia František a Štefan boli politicky aktívni. Kým František bol zainteresovaný do prípravy nového povstania proti cisárovi, Štefan sa žiadnych príprav nezúčastnil. Skôr ako stačilo toto povstanie prepuknúť bolo prezradené, vodcovia popravení a ich majetky skonfiškované. Panovník siahol aj na majetky Františka Čákiho, no samotný František popravený nebol, náhle zomrel v Košiciach 17. novembra. Na jeho majetok a polovicu hradu stratila nárok vdova Alžbeta Czoborová a jej neplnoletý syn František. Späť do rodiny, ale s obmedzeniami sa dostal až roku 1688, vďaka Štefanovej intervencii, ktorý sa okrem župana stal medzičasom veliacim generálom v hornom Uhorsku.²⁸

Postupom času sa kamenný hrad stal nemoderným pre svojich obyvateľov. Chladné múry a ťažko prístupný terén nevyhovoval „moderným“ požiadavkám, ktoré diktovala talianska renesancia. Čákiovci sa postupne presídľovali do kaštieľov a kúrií, ktoré im v mnohých smeroch poskytovali pohodlnejší spôsob života a pre zvučné rody, akými boli aj oni, honosnejšie možnosti prezentácie spoločenského statusu. Opustený hrad chátral.

Zároveň politická situácia po roku 1670 a nový spôsob boja, odsunuli viaceré hrady a medzi nimi aj Spišský, na okraj záujmu. Dokonca v roku 1699 päťčlenná vojenská rada vybrala hrady, predovšetkým na južnej hranici proti Turkom, ktoré sa mali vyzbrojiť a obsadiť silnými posádkami. Rada zároveň prijala rozhodnutie o zbúraní viacerých hradov, medzi nimi aj Lietavy, Oravy, Levíc a Spiša. O dva roky nato sa s realizáciou začalo, aj napriek protestom dvorskej komory. Začiatkom roka 1702 bol Spišský hrad zadelený do prvej zo šiestich skupín objektov, kde treba strhnúť opevnenia a ich materiálom vyplniť priekopy. Čoskoro sa ukázala finančná náročnosť tohto projektu, ani Viedeň ani Pešť dostatok prostriedkov nemala, vďaka čomu sa Spišský hrad vyhol skaze.²⁹ Osudným sa mu stal až požiar v roku 1780. Oheň zachvátil len dolné nádvorie a v hornom hrade zhoreli iba strechy, no nové nikto

27 OLEJNÍK, V. – JÁNOVSKÁ, M. – STEJSKAL, M.: *Spišský hrad ako kráľovské sídlo*. In NOVOTNÁ, M (ed.) *Spišský hrad*. Levoča : SNM – Spišské múzeum v Levoči, 2015, s. 121.

28 MENCLOVÁ, D. *Spišský hrad*. Bratislava : Polygrafické závody, 1957, s. 147.

29 OLEJNÍK, V. – JÁNOVSKÁ, M. – STEJSKAL, M. *Spišský hrad ako kráľovské sídlo*. In NOVOTNÁ, M. (ed.) *Spišský hrad*. Levoča : SNM – Spišské múzeum v Levoči, 2015, s. 81.

nedal obnoviť a budovy bez nich podľahli skaze. Murivá sa postupne rozpadávali paradoxne v opačnom poradí, ako boli postavené – tie najmladšie najrýchlejšie. Túto ruinu mali Čákovci vo svojom vlastníctve do roku 1948, čím sa do histórie hradu zapísali ako rod, ktorý ho vlastnil najdlhšie.

Už v 19. storočí sa objavili prvé pokusy o jeho výskum a záchranu. Prvou lastovičkou bola správa o jeho stave, ktorú vydala cisársko-kráľovská komisia pre výskum a zachovanie pamiatok z roku 1865. Na to, aby slová neostali iba na papieri, však boli potrebné finančné prostriedky, ktoré komisia nemala. No našli sa aj takí, najmä jednotlivci, ktorí vyvinuli heroické úsilie, aby interpretovali historické písomné pramene týkajúce sa Spišského hradu alebo aby vytvorili historickú analýzu komplexu. K nim nepochybne patrí Jozef Hradszky, ktorý o ňom napísal aj knihu. Tá vyšla ako samostatný výťah ročenky Uhorského karpatského spolku v roku 1884. Ďalej Adolf Stephanie (1907), vojenský dôstojník a zároveň prvý archeologický bádateľ na hrade a profesor levočskej reálky Hieroným Bal, ktorý *Dejiny hradu* vydal knižne v roku 1914. Táto publikácia bola do roku 1957 považovaná za najlepšie spracovanie jeho dejín. V danom roku však vyšla monografia *Spišský hrad* od Dobroslavy Menclovej, ktorá štafetu prvenstva prebrala, dokonca rozsahom uvedených faktov zostala doteraz neprekonaná. V tejto sfére nemožno opomenúť činnosť tunajších historických spoločností a spolkov, predovšetkým Spišského dejepisného spolku, ako aj tunajšej pobočky spolku Karpatského.

Spišský hrad na záchranu a konzervovanie svojich múrov čakal až do sedemdesiatych rokov. Predchádzal mu zisťovací archeologický výskum Belu Polla v roku 1966 a dlhodobý archeologický a architektonický výskum pod vedením Andreja Fialu a Adriána Vallaška, v rokoch 1969 až 1978. V nemalej miere k tomu prispelo aj zaradenie Spišského hradu medzi prvých 23 národných kultúrnych pamiatok (1961). Konzervácia, výskum a rekonštrukcia v malej aj väčšej miere prebiehajú na hradnom kopci dodnes. Boli spojené so sanáciou hradného brala (1992 – 2001), rekonštrukciou obvodových múrov, opravy objektu tzv. kapitánskeho domu, ako aj oveľa pragmatickejšie úpravy, ktoré boli spojené s realizáciou exteriérového osvetlenia (2002), budovaním kanalizačného systému a prívodu pitnej vody na hrad (2007). V tomto roku sa začalo s najvýraznejším rekonštrukčným zásahom zameraným na obnovu celého hradného areálu okrem dolného nádvorja. Projektová štúdia k obnove bola vypracovaná už v roku 2010, no z rôznych príčin sa k jej postupnému napĺňaniu pristúpilo až v roku 2021.

Finis coronat opus, alebo Spišský hrad v súčasnosti

Spišský hrad je dnes vyhľadávanou turistickou lokalitou. Návštevníkov priťahujú jeho unikátne hodnoty, ktoré tlmočia dôležitý archeologický, architektonický i umelecko-historický odkaz dôb dávno minulých. Prostredníctvom múzejných expozícií sa tu predstavuje história regiónu a dávna každodennosť života na hrade.

Moderná doba si aj v tejto oblasti vyžaduje nové spôsoby prezentácie pokladu, akým Spišský hrad je. A práve tento fakt je popri ochrane a záchrane kultúrneho dedičstva ďalším, na ktorý sa pri budovaní kultúrneho povedomia spoločnosti prihliada. Preto aj expozície a sprievodné programy počas letnej turistickej sezóny na Spišskom hrade sú koncipované tak, aby vyhoveli vysokým nárokom návštevníkov,

Spišský hrad

s prihliadnutím na rozmanitosť ich veku, vzdelania a prístupov k tráveniu voľného času. Za všetky spomenieme najmä Noc múzeí, Hradohranie určené najmä pre deti a mládež, Noci so živými sochami, divadelné piatky alebo šermiarsky festival súHRADnice a i. V roku 1993 bol Spišský hrad zapísaný do Zoznamu svetového dedičstva UNESCO. Tak sa tento monument dostal do pozornosti návštevníkov z celého sveta a aj vďaka nim sa stal jednou z najnavštevovanejších turistických lokalít na Slovensku. Okrem toho ho poctili návštevou známi ľudia z politickej alebo kultúrnej sféry a to nielen

z domova, ale aj zo zahraničia. K takým patrili návštevy prezidentov Slovenskej republiky Michala Kováča (1994), Rudolfa Schustera (2001, 2003), predsedu vlády Mikuláša Dzurindu (2000), ministrov kultúry SR Milana Kňažka (2000), Daniela Krajcera (2010). V roku 2005 hrad poctil návštevou Jeho kráľovská Výsosť veľkovojvoda Henri de Luxembourg s manželkou Theresou a roku 2013 Ich cisárske výsosti japonský princ Fumihito Akišino a princezná Kiko Akišino. Do svojho programu pri návšteve SR ho zaradili aj ministri obrany V4 a náčelníci generálneho štábu krajín V4 (2011, 2015), alebo hostia Ústavného súdu SR z partnerských krajín – Ruska (2008), Maďarska (2009) a Čiernej Hory (2015). V roku 2015 hrad navštívil generálny tajomník OSN Pan Ki-mun s manželkou a ministrom zahraničných vecí SR Miroslavom Lajčákom. Hrad si mali možnosť prezrieť aj potomkovia bývalých vlastníkov pri návštevách Slovenska, Juraj Csáky z Bijacoviec, ktorý žil v Kanade, jeho príbuzní z rodiny Hetelendy de Vindornyalak, žijúci na obidvoch amerických kontinentoch a univ. prof. Mórítz Csáky zo Spišského Hrhova, dnes žijúci v Rakúsku.³⁰

Ani hradné bralo ešte možno nevydalo všetky svoje tajomstvá. Odhaľuje ich postupne, tak ako tomu bolo v roku 2005. V útrobach Temnej jaskyne pod hradom, ktorá vznikla prirodzeným rozpadom travertínového brala, sa speleológom naskytol nezvyčajný pohľad. V úzkej pukline objavili poklad. Ľudské ostatky s koženým mešcom a striebornými mincami. Pozostatky patrili približne 165 cm vysokému mužovi vo veku približne 30 – 40 rokov. Kostí prezradili znaky nadmernej fyzickej záťaže a zreteľné poúrazové zmeny. Azda najvýraznejšie z nich je vyličené sečné poranenie stehennej kosti. Pri ostatkoch bolo nájdených 20 rímskych denárov vyra-

30 NOVOTNÁ, M. *Spišský hrad ako hradná ruína*. In NOVOTNÁ, M. (ed.) *Spišský hrad*. Levoča : SNM – Spišské múzeum v Levoči, 2015, s. 30

zených priamo v Ríme. Najstaršia z razieb spadá do obdobia vlády cisára Vespasiana (rok 72/73) a najmladšia je z čias Septima Severa (rok 193/194). Bol to značný majetok, čo naznačuje mužovo vyššie spoločenské postavenie. Možno to bol obchodník, možno mal v mešci spoločný majetok celej komunity, alebo kmeňa. Isté je, že sa do cieľa svojej cesty nedostal. Ako sa ocitol v Temnej Jaskyni pod Spišským hradom? O tom ostatky mlčia. Možno tu hľadal úkryt pred nepriazňou počasia, pred nepriateľom, alebo tu náhodne spadol a zranenia, ktoré utržil mu znemožnili jaskyňu opustiť. A v nej donedávna opatroval svoj, na vtedajšiu dobu, veľký strieborný majetok.

Spišský hrad je spravodlivý ku všetkým svojim návštevníkom. Aby odhalil svoje krásy uložené v expozíciách horného hradu a kúsok svojej histórie, každý, bez rozdielu postavenia, musí vynaložiť námahu, potrebnú na prekonanie hradného kopca, a to nie iným, ako možno aj stredovekým spôsobom – pešo. Po prekonaní tejto prekážky sa návštevníkom otvára iný svet. O čosi starší, o čosi osobitejší, akoby sa ocitol v inom časopriestore. Expozície hradnej dobovej kuchyne, spálne, mučiarne a Kaplnky sv. Alžbety ich vtiahnu do svojho príbehu, ktorý už viac ako osemsto rokov píše jeho majitelia, stavitelia i obyvatelia.

Záver

Spišský hrad a okolie predstavujú skutočný skvost. Spolu s Levočou, Spišským Podhradím, Spišskou Kapitulou, travertínovými kopami: Pažicou, Sivou Bradou, Dreveníkom a obcou Žehra s kostolom sv. Ducha tvoria jedinečné pamiatky kultúrnej a prírodnej povahy, zachované vo svojom stredovekom rozsahu. Je málo miest, s minimálnymi externými zásahmi, ktoré si zachovali svoju pôvodnú integritu. Okrem kultúrneho a prírodného rozmeru na tomto mieste je badateľný aj ten nemenej dôležitý, a to rozmer duchovný. Či už Spišská Kapitula, drobné sakrálne stavby v horizonte Pažica, známe pod názvom Spišský Jeruzalem, Spišské Podhradie so svojimi chrámami a zachovanou synagógou alebo Žehra so vzácnym románskym kostolíkom. Nad nimi sa na vysokom skalnom brale vypína Spišský hrad. Nemý svedok, ktorý neprehovorí, ale svedčí. Svedčí o moci a bohatstve svojich majiteľov, o ich úspechoch i tragédiách. Svedčí o sláve Spiša, stáročia uchovávajúc odkaz pre generácie budúcich dní.

Zoznam použitej literatúry

- Spišský hrad*. CHALUPECKÝ, I. (ed.) Martin : Neografia, 1988. 168 s.
 MENCLOVÁ, D. *Spišský hrad*. Bratislava : Polygrafické závody, 1957. 222 s.
Spišský hrad. NOVOTNÁ, M. (ed.) Levoča : SNM – Spišské múzeum v Levoči, 2015, 173 s. ISBN 978- 80- 8060- 369- 4.
Terra Scepusiensis – Terra Christiana, 1209 – 2009. Spišský hrad, Spišská Kapitula dve centrá v dejinách Spiša. NOVOTNÁ, M. (ed.) Levoča : SNM – Spišské múzeum v Levoči, 2009, 223 s. ISBN 978- 80- 85167- 41- 2.
 VENCKO, J. *Z dejín okolia Spišského hradu*. Spišské Podhradie : Kníhtlačiarne Edmund Schustek, 1941. 384 s.
 KUCHARSKÁ, V. *Ducissa. Život kňažnej Hedvigy v časoch Jagelovcov*. Bratislava : Post Scriptum, 2014. 245 s. ISBN 978- 80- 89567- 30- 0
 ŽUDEL, J. *Stolice na Slovensku*. Bratislava : Obzor, 1984, 200 s.